

Національна академія педагогічних наук України
Інститут проблем виховання

СЛАБКОВСЬКА АЛЬОНА ІГОРІВНА

УДК378.091:81'243

**ЗМІСТ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З
УСИНОВЛЮВАЧАМИ В КОНТЕКСТІ МІЖВІДОМЧОЇ ВЗАЄМОДІЇ**

13.00.05 – соціальна педагогіка

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2021

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, м. Київ.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Чернуха Надія Миколаївна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри соціальної реабілітації та
соціальної педагогіки.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Харченко Сергій Якович,
Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри соціальної педагогіки;

кандидат педагогічних наук, доцент
Лях Тетяна Леонідівна,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної
роботи Інституту людини

Захист дисертації відбудеться «28» вересня 2021 року о 16.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.454.01 в Інституті проблем виховання НАПН України за адресою: 04060, м. Київ, вул. Берлінського, 9.

Із дисертацією можна ознайомитися на офіційному сайті <http://www.ipv.org.ua> та в науковій частині Інституту проблем виховання НАПН України (04060, м. Київ, вул. Берлінського, 9).

Автореферат розіслано «27» серпня 2021 р.

Учений секретар

спеціалізованої вченої ради

Л. В. Гончар

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сучасні глобалізаційні виклики та інтеграція України в європейський простір зумовлюють реформування системи опіки над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, розвиток сімейних форм виховання зазначеної категорії дітей.

У сучасних соціокультурних умовах особливої значущості набуває місія суспільства організувати якісну соціально-педагогічну роботу з усиновлювачами в контексті його міжвідомчої взаємодії. Така робота має спрямовуватися на зміну напрямку і змісту процесу усиновлення, з метою допомогти кожній дитині повністю реалізувати свій потенціал, забезпечити повноцінне життя та захист від різного рівня агресії, відчуття того, що її люблять та цінують; формування самоідентичності, впевненості у різних ситуаціях соціальної взаємодії та доступ до отримання якісної освіти.

Процес усиновлення дітей прийомними батьками регулюється Конституцією України (1997 р.), Сімейним кодексом (2002 р.), Цивільно-процесуальним кодексом (2017 р.), законами України «Про охорону дитинства» (2001 р.), «Про освіту» (2017 р.), «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» (2001 р.), «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» (2005 р.), Національною програмою виховання дітей та учнівської молоді в Україні (2004 р.) та відповідними постановами Уряду.

Проблема взаємодії дитини з суспільним оточенням з позиції загальної теорії відносин всебічно відображена у працях відомих учених-психологів В. Абраменкової, Б. Ананьєва, І. Беха, Л. Божович, Л. Виготського, П. Запорожця, Г. Костюка, О. Люблінської, В. М'ясищева та ін.

Упродовж останніх років з'являється ряд наукових праць, у яких різноаспектно висвітлюється проблема соціально-педагогічної роботи з усиновлювачами та з дітьми-сиротами, а саме: концепції соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю (І. Зверева, А. Капська, А. Рижанова, Л. Міщик, Н. Чернуха, Л. Штефан); основи соціально-педагогічної роботи щодо створення умов соціалізації дітей-сиріт (О. Антонова-Турченко, Л. Волинець, І. Зверева, Н. Іванова, Н. Комарова, В. Кравець, Г. Лактіонова, Т. Лях, В. Молочний, Т. Цюпан, Є. Рибінський); теоретичні розробки стосовно: проблем сирітства, причин зростання соціального сирітства та соціальних наслідків позбавлення дітей батьківської опіки (С. Воскобойнікова, Б. Кобзар, А. Ліханов, Н. Міщенко, А. Нечаєва, Є. Рибінський, В. Яковенко); соціально-педагогічної підтримки дітей та учнівської молоді (Т. Алексеєнко, Т. Куниця, Р. Малиношевський); теоретико-методичних основ організації соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю у територіальній громаді (О. Безпалько); соціальної роботи у руслі формування громадянського суспільства (В. Бех, М. Лукашевич, М. Тупенков); особливостей соціалізації дітей та молоді в сучасних умовах (Н. Гавриш, Н. Лавриченко, Г. Лактіонова, П. Плотнік, С. Савченко); питань соціально-педагогічної роботи з усиновлювачами в контексті міжвідомчої взаємодії (Т. Алексеєнко, О. Безпалько, І. Зверева, В. Кравець, Г. Лактіонова, Т. Лях, В. Молочний, Т. Цюпан).

Важливими у вивченні проблеми здійснення соціально-педагогічної роботи з сім'ями, які усиновили дитину, є праці зарубіжних дослідників (С. Anderson, D. Brodzinsky, P. Картер, Н. Goodridge, В. Okun, R. Marantz Hening, J. Maguire Pavao, L. Melina, M. Schechter, С. Jewett Jaratt).

Водночас, залишаються недостатньо дослідженими питання, що стосуються розкриття змісту соціально-педагогічної роботи з усиновлювачами в контексті міжвідомчої взаємодії.

Актуальність проблеми зумовлена також рядом *суперечностей* між:

- соціальною значущістю проблеми удосконалення роботи з усиновлювачами в контексті міжвідомчої взаємодії та недостатністю її вирішення в умовах сучасного соціально-педагогічного середовища;

- визнанням необхідності цілеспрямованої систематичної соціально-педагогічної роботи з усиновлювачами в аспекті міжвідомчої взаємодії і низькою розробленістю цього питання на теоретичному і практичному рівнях;

- усвідомленням соціальними працівниками необхідності якісної соціально-педагогічної роботи з усиновлювачами та їх невідповідності до забезпечення цього процесу.

Актуальність проблеми, її теоретична і практична значущість, недостатній рівень її розробленості і виявлені суперечності зумовили вибір **теми** дисертації: *«Зміст соціально-педагогічної роботи з усиновлювачами в контексті міжвідомчої взаємодії»*.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано у межах тематичного плану науково-дослідної роботи кафедри соціальної реабілітації та соціальної педагогіки факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка і є складовою комплексної наукової теми «Технології соціальної реабілітації в умовах трансформації суспільних процесів» (номер державної реєстрації 0116U007570), наукової теми кафедри педагогіки Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Професійно-педагогічна підготовка фахівців освітньої сфери в класичних університетах України» (номер державної реєстрації 0118U007089).

Тему дисертації затверджено Вченою радою факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол №5 від 27 січня 2011 року) та узгоджено Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол №1 від 29.01.2013 року); уточнено Вченою радою факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол №12 від 25 червня 2020 року).

Мета дослідження: на основі аналізу наукових джерел і соціально-педагогічної практики теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити соціально-педагогічні умови роботи з усиновлювачами в контексті міжвідомчої взаємодії.

Відповідно до мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. Шляхом аналізу наукових джерел проаналізувати й уточнити сутність понять: «соціально-педагогічна робота з усиновлювачами», «усиновлення», «міжвідомча взаємодія».

2. З'ясувати особливості соціально-педагогічної роботи з усиновлювачами в контексті міжвідомчої взаємодії.

3. Визначити критерії, показники та схарактеризувати рівні ефективності соціально-педагогічної роботи з усиновлювачами.

4. Теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити соціально-педагогічні умови роботи з усиновлювачами в контексті міжвідомчої взаємодії.

Об'єкт дослідження – процес соціально-педагогічної роботи з усиновлювачами.

Предмет дослідження – соціально-педагогічні умови роботи з усиновлювачами у контексті міжвідомчої взаємодії.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять: концептуальні положення: щодо закономірностей формування й розвитку особистості (В. Абраменкова, Б. Ананьєв, І. Бех, Л. Божович, Л. Виготський, П. Запорожець, Г. Костюк, О. Люблінська, В. М'ясищев); щодо ефективності соціальних впливів у вихованні (Н. Анненкова, В. Пахальян, І. Рогальська, Х. Юсупова та ін.); концептуальні засади вивчення особистісних особливостей дітей-сиріт (О. Кабишев, Г. Симонова та ін.); теоретичні засади соціальної роботи з дітьми (Т. Алексеєнко, І. Зверєва, Т. Веретенко, А. Капська, Г. Лактіонова, Л. Міщик, Ж. Петрочко, В. Поліщук, І. Трубавіна, С. Харченко); положення щодо: основних напрямів дослідження правових аспектів функціонування сімейних форм опіки і піклування (М. Бітянова, Є. Козирєва, Ю. Слюсарев); соціальної адаптації вихованців дитячих будинків (А. Єрмаков, Ж. Захарова, О. Кабишев, Л. Канішевська); теоретичні аспекти проблематики міжнародного усиновлення (С. Абрамова, О. Коряковцева та ін.); психолого-педагогічної підтримки процесів виховання й формування особистості дитини, у тому числі дітей-сиріт (А. Журавель, В. Стрельцова, Ю. Федорова та ін.).

Для вирішення поставлених завдань дослідження застосовано такі **методи дослідження:**

теоретичні: аналіз, синтез, порівняння і класифікація філософських, соціологічних, психологічних, педагогічних джерел з проблеми дослідження – для з'ясування сутності основних понять; обґрунтування моделі й умов соціально-педагогічної роботи з усиновлювачами в контексті міжвідомчої взаємодії;

емпіричні: діагностичні (анкетування; бесіди, тестування, метод незалежних експертних оцінок, ранжування, спостереження), контент-аналіз документації з метою з'ясування стану проблеми в соціально-педагогічній практиці; прогностичні (моделювання); педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний і контрольний етапи), експертне оцінювання – для визначення динаміки рівнів соціально-педагогічної роботи з усиновлювачами в контексті міжвідомчої взаємодії на різних етапах дослідження та перевірки доцільності обґрунтованих умов соціально-педагогічної роботи з усиновлювачами в контексті міжвідомчої взаємодії.

методи математичної статистики – для опрацювання результатів експериментальних даних дослідження та порівняння їх із вихідними (χ^2 -критерій («хі-квадрат»)) (з поправкою на неперервність Йетса), точний тест Фішера для підтвердження достовірності одержаних результатів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що:

– *уперше* здійснено цілісне дослідження змісту соціально-педагогічної роботи з усиновлювачами в контексті міжвідомчої взаємодії; теоретично обґрунтовано соціально-педагогічні умови (інформаційно-роз’яснювальна соціально-педагогічна робота з усиновлювачами в контексті міжвідомчої взаємодії; міжвідомча взаємодія у соціально-педагогічній роботі з усиновлювачами; актуалізація правової компетентності у соціально-педагогічній роботі з усиновлювачами в контексті міжвідомчої взаємодії); визначено компоненти (когнітивний, емоційно-ціннісний, поведінковий) з відповідними критеріями ефективності соціально-педагогічної роботи з усиновлювачами в контексті міжвідомчої взаємодії; з’ясовано особливості соціально-педагогічної роботи з усиновлювачами в контексті міжвідомчої взаємодії;

– *уточнено* сутність таких понять: «соціально-педагогічна робота з усиновлювачами» як різновид соціально-педагогічної діяльності, що здійснюється фахівцями соціальної сфери на засадах партнерства з усиновлювачами, та організація їх взаємодії з соціальними інституціями, громадськістю з метою створення умов для ефективної соціалізації усиновлених дітей та надання різного роду захисту, допомоги і підтримки сім’ям, які усиновили дитину; «усиновлення» як пріоритетна форма опіки, допомоги та патронажу усиновленим дітям з метою подолання життєвих труднощів, збереження, підвищення їх соціального статусу; «міжвідомча взаємодія» як взаємоузгоджена і взаємовідповідальна діяльність представників органів місцевого самоврядування, державної влади, підприємств, установ, інших інституцій, що передбачає створення умов ефективної соціальної адаптації та подальшої соціалізації усиновлених дітей та надання різного роду захисту, допомоги і підтримки сім’ям, які усиновили дитину;

– *подальшого розвитку* набули положення щодо змісту, форм і методів соціально-педагогічної роботи з усиновлювачами в контексті міжвідомчої взаємодії.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробці й упровадженні у соціально-педагогічну роботу з усиновлювачами соціальних проєктів («Соціально-педагогічні пріоритети усиновлення», «Професійні компетентності соціальних працівників у процесі усиновлення», «ІТ – технології у професійній діяльності соціальних працівників»); тренінгових програм для соціальних працівників («Теорія і практика: вектори професійної компетентності», «Цифрові технології як сегмент успішної професійної діяльності соціальних працівників». Результати дослідження можуть бути застосовані для розширення змісту лекційних, практичних і семінарських занять у закладах вищої освіти під час викладання дисциплін «Теорія і практика соціальної роботи», «Соціальне партнерство у роботі громади», «Інтеграційні соціальні послуги в громаді»; при створенні навчально-методичних посібників для соціальних педагогів з питань соціально-педагогічної роботи з усиновлювачами в контексті міжвідомчої взаємодії.

Результати дисертаційного дослідження *впроваджено* у соціально-педагогічну практику: Київського міського центру соціальних служб (довідка №179/2109 від 21.10.2020); Міського центру дитини Служби у справах дітей та сім’ї виконавчого органу Київської міської ради (КМДА) (довідка №1711/421 від 15.09.2020); Білогородської об’єднаної територіальної громади, Святопетрівського

старостинського округу (довідка №77/209 від 21.08.2020; служби у справах дітей Святошинської районної державної адміністрації в м. Києві (довідка № 005218 від 15.10.2020 р.), Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна» (довідка № 63/1–18 від 21.05.2018 р.), Оболонської районної державної адміністрації в м. Києві (довідка №8 від 18.03.2013 р.); Великописарівського районного центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (довідка №1 від 19.08.2013 р.); управління соціального захисту населення Великописарівської районної державної адміністрації (довідка №112 від 19.08.2013 р.); Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (довідка №01-14/03/363 від 21.03.2014 р.).

Особистий внесок здобувача. У статті «Соціальна відповідальність як сучасна необхідність для батьків-усиновителів» (співавтор Н. Чернуха) дисертанткою висвітлено питання розвитку соціальної відповідальності усиновлювачів у контексті соціально-педагогічної практики та міжвідомчої взаємодії.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати дисертації обговорено на науково-практичних конференціях різного рівня: *міжнародних* – XIII і XIV Міжнародних конференціях молодих науковців «Проблеми особистості в сучасній науці: результати та перспективи досліджень» (Київ, 2011, 2012), VII Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми емпіричних досліджень у психології» (Київ, 2013), VII Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми емпіричних досліджень у психології» (Київ, 2013), Третій всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю «Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук» (Дніпропетровськ, 2013); *всеукраїнських* – «Досягнення соціально-гуманітарних наук в сучасній Україні» (Дніпропетровськ, 2012), III Всеукраїнській науково-практичній конференції «Сучасні проблеми гуманітаристики: світоглядні пошуки, комунікативні та педагогічні стратегії» (Рівне, 2013), «Соціальне становлення особистості в умовах суспільних трансформацій: наукові підходи та сучасні практики» (Київ, 2020), «Професійна діяльність сучасного педагога в умовах парадигмальних змін» (Київ, 2020).

Публікації. Основні положення і результати дослідження висвітлено у 15 публікаціях (14 одноосібних), із них: 6 наукових статей у наукових фахових виданнях України, 1 стаття – у зарубіжному науковому виданні, 8 наукових праць у збірниках матеріалів конференцій.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків та списку використаних джерел (239 найменувань, із них 10 – іноземною мовою). Загальний обсяг роботи – 214 сторінок, з них 177 сторінок основного тексту. Дисертація містить 24 рисунки і 4 таблиці, що охоплюють 7 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, ступінь розробленості проблеми; вказано на зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначено об'єкт, предмет, мету, завдання й охарактеризовано методи дослідження; сформульовано наукову новизну та практичну значущість результатів, подано відомості про апробацію та впровадження результатів дослідження; наведено дані про особистий внесок і публікації автора, структуру й обсяг дисертації.

У першому розділі – *«Теоретичні основи соціально-педагогічної роботи з усиновлювачами»* – шляхом теоретичного аналізу досліджуваної проблеми уточнено сутність ключових понять: «соціально-педагогічна робота з усиновлювачами», «усиновлення», «міжвідомча взаємодія»; визначено особливості соціально-педагогічної роботи з усиновлювачами в контексті міжвідомчої взаємодії; здійснено аналіз нормативно-правового забезпечення соціально-педагогічної роботи з усиновлювачами; теоретично обґрунтовано соціально-педагогічні умови роботи з усиновлювачами в контексті міжвідомчої взаємодії.

Теоретико-методичним підґрунтям проблеми усиновлення є розробки таких науковців, як: Н. Артющенко, К. Балабуєва, Г. Бевз, Л. Волинець, В. Гаврилов, В. Гопанчук, Ю. Деркаченко, І. Єрмаков, А. Журавель, А. Капська, І. Кебець, Н. Комарова, В. Кузьмінський, А. Куликова, О. Нескучаєва, В. Москалюк, Г. Пеша, І. Рогальська, Г. Симонова, І. Трубавіна, Н. Шевченко, Р. Шульга, О. Яременко та ін.

За результатами вивчення наукових джерел з досліджуваної проблеми (Т. Алексєєнко, О. Безпалько, І. Зверєва, В. Кравець, Г. Лактіонова, Т. Лях, В. Молочний, Т. Цюпан та ін.) було встановлено, що провідною метою соціально-педагогічної діяльності сімей з усиновленою дитиною/дітьми є захист і забезпечення дотримання прав та інтересів дитини, оптимальних умов її життя та розвитку з урахуванням потреб кожної особистості шляхом надання соціальних послуг сім'ї загалом.

З'ясовано, що соціально-педагогічна робота з сім'ями, де є усиновлені діти, являє собою складну систему соціально-психологічних заходів, що спрямована на підвищення соціальної активності, розвиток самостійності, закріплення соціальної позиції особистості, формування системи цінностей та сприяння адаптації дитини. Діяльність соціального педагога з організації супроводу усиновлених дітей має здійснюватися в межах соціально-педагогічного підходу. Акцент слід робити на пріоритет інтересів і потреб усиновленої дитини, безперервність супроводу.

За результатами аналізу наукових праць (Г. Бевз, І. Пеша, А. Калініна, Ю. Клочан, В. Кравець, Т. Лях, Ж. Петрочко та ін.) виокремлено проблеми, які виникають в родинях з усиновленими дітьми, що пов'язані з особливостями розвитку сироти або позбавленої батьківського піклування дитини. Оскільки до сімей, які усиновили дитину, потрапляють переважно діти-сироти та діти з неблагополучних, асоціальних рідних сімей, які позбавлені батьківського піклування, їм, насамперед, притаманні: обмеженість мотиваційної сфери, підвищена психічна тривожність, деформація соціальних орієнтирів, порушення естетичних і духовних потреб, гігієнічна неохайність, негативне уявлення про

сімейні відносини, а також адаптаційні порушення, проблеми психічного розвитку, превалювання емоційно негативного стану, страхів, нав'язливих рухів та ін. Зважаючи на відсутність у дітей реальної сімейної взаємодії, позитивних соціально-рольових орієнтирів, ці особливості соціально-психічного розвитку складно піддаються корекції, спричиняють додаткові можливі труднощі в процесі виховання в середовищі сімей з усиновленими дітьми.

Проведений теоретичний пошук щодо висвітлення досвіду процесу усиновлення і технологій створення та функціонування прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу (Г. Лактіонова, І. Зверєва, О. Безпалько, В. Молочний, Т. Цюпан, Г. Бевз, А. Капська, Н. Комарова, Ж. Петрочко, А. Калініна, С. Харченко та ін.) дав змогу встановити, що адаптація та благополуччя дитини в сім'ї, яка усиновила дитину, залежать не лише від умов життя, що надаються в сім'ї для її розвитку, але й від професійних умінь та особистісних якостей батьків-усиновлювачів. Отже, соціально-педагогічна робота з усиновлювачами є, на нашу думку, важливою умовою позитивно спрямованої життєдіяльності Інституту усиновлення як такого.

Шляхом теоретичного аналізу наукових джерел із проблеми дослідження нами було уточнено сутність понять: *«соціально-педагогічна робота з усиновлювачами»* як різновид соціально-педагогічної діяльності, що здійснюється фахівцями соціальної сфери на засадах партнерства з усиновлювачами та організація їх взаємодії з соціальними інституціями, громадськістю з метою створення умов для ефективної соціалізації усиновлених дітей та надання різного роду захисту, допомоги і підтримки сім'ям, які усиновили дитину; *«усиновлення»* як пріоритетна форма опіки, допомоги та патронажу усиновленим дітям з метою подолання життєвих труднощів, збереження, підвищення їх соціального статусу.

Встановлено, що міжвідомча взаємодія у соціально-педагогічній роботі з усиновлювачами наразі є важливим і суттєвим сегментом у системі соціально-педагогічної теорії і практики з усиновлювачами і здійснюється в громадах (ОТГ) із залученням соціальних партнерів. Основним і найбільш дієвим механізмом міжвідомчої взаємодії у соціально-педагогічній роботі з усиновлювачами у громаді (ОТГ) виступають інтегровані соціальні послуги як усиновлювачам, так і усиновленим дітям.

Поняття *«міжвідомча взаємодія»* трактується нами як взаємоузгоджена і взаємовідповідальна діяльність представників органів місцевого самоврядування, державної влади, підприємств, установ, інших інституцій, що передбачає створення умов ефективної соціальної адаптації та подальшої соціалізації усиновлених дітей та надання різного роду захисту, допомоги і підтримки сім'ям, які усиновили дитину.

Критеріально-комплексний підхід до аналізу соціально-педагогічної роботи з усиновлювачами в контексті міжвідомчої взаємодії дозволив визначити, що реалізація комплексу заходів, спрямованих на охорону дитинства, є одним із основних напрямів державної політики України.

Розгляд нормативно-правового забезпечення соціально-педагогічної роботи дав змогу з'ясувати, що усиновлення є найефективнішою формою переходу від державних до сімейних форм улаштування дитини. З'ясовано, що функціонування

інституту прийомної сім'ї та сімей-усиновителів задекларовано на законодавчому рівні, де визначено, що обов'язковою умовою їх життєдіяльності є соціально-педагогічна робота. Це відображено в таких нормативно-правових документах, як-то: «Порядок провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей», затверджений Постановою Кабінету Міністрів України № 905 від 8.10.2008 р.; Законі України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» № 2342-IV від 13.01.2005; наказі Міністерства сім'ї, молоді та спорту України «Про затвердження Порядку здійснення соціального супроводження прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу» № 3357 від 23.09.2009 р.

Обґрунтовано наукові підходи (особистісно-орієнтований, системний, гуманістичний) соціально-педагогічної роботи з усиновлювачами в контексті міжвідомчої взаємодії; принципи (системності, діалогічності, гуманізму, творчого підходу до розвитку особистості, толерантності).

Установлено, що до структури міжвідомчої взаємодії входять такі соціальні інституції: державна влада, державні органи, органи місцевого самоврядування, організації державної та комунальної власності, громадськість, волонтерські організації тощо.

Визначено особливості соціально-педагогічної роботи з усиновлювачами в контексті міжвідомчої взаємодії: врахування наявності мотивації до усиновлення, соціального статусу усиновлювачів, цінностей сім'ї, яка усиновила дитину; міждисциплінарний характер соціально-педагогічної роботи з усиновлювачами; акцент на дотримання усиновлювачами нормативно-правових засад усиновлення.

Установлено основні структурні *компоненти* соціально-педагогічної роботи з усиновлювачами в контексті міжвідомчої взаємодії (когнітивний, емоційно-ціннісний, поведінковий), кожному з яких відповідають *критерії* («знання про зміст соціально-педагогічної роботи з усиновлювачами»; «бажання здійснювати соціально-педагогічну роботу з усиновлювачами»; «уміння здійснювати соціально-педагогічну роботу з усиновлювачами») з відповідними показниками, рівнями.

Показниками критерію «знання про зміст соціально-педагогічної роботи з усиновлювачами» визначено: обізнаність зі змістом і сутністю процесу усиновлення, факторами та ризиками, які впливають на соціально-педагогічну роботу з усиновлювачами і усиновленою дитиною; обізнаність з соціально-психологічними особливостями дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, та особливостями розвитку їхнього психічного, емоційного, розумового і фізичного розвитку; знання механізмів адаптації і соціалізації особистості та їх специфіки щодо виховання усиновлених дітей у сім'ї; здатність розпізнавати проблеми, аналізувати стан адаптації і соціалізації вихованців у родині.

До показників критерію «бажання здійснювати соціально-педагогічну роботу з усиновлювачами» включено: інтерес до професійної соціально-педагогічної діяльності у процесі усиновлення; спрямованість на міжвідомчу взаємодію у соціально-педагогічній роботі з усиновлювачами, підтримку усиновлених дітей у процесі їх соціалізації та адаптації до нових умов життя.

Показниками критерію «*уміння здійснювати соціально-педагогічну роботу з усиновлювачами*» є: наявність умінь володіння технологіями підтримки адаптації і соціалізації родини з усиновленими дітьми; уміння здійснювати діагностичну, корекційну, профілактичну і консультативну роботу з усиновлювачами та усиновленими дітьми.

На підставі визначених критеріїв і показників схарактеризовано рівні ефективності соціально-педагогічної роботи з усиновлювачами в контексті міжвідомчої взаємодії: високий (продуктивний); середній (базовий); низький (репродуктивний).

Високий (продуктивний) рівень властивий соціальним працівникам, які мають глибокі й системні знання щодо: змісту і сутності понять соціально-педагогічної роботи з усиновлювачами, факторів та ризиків, які на неї впливають, механізмів адаптації і соціалізації особистості, а також соціально-психологічних особливостей усиновлених дітей та особливостей розвитку їхньої ідентичності; спроможні аналізувати і самостійно оцінювати інформацію, де висвітлюються неоднозначні, суперечливі проблеми процесу усиновлення; наявний стійкий інтерес до професійної соціально-педагогічної діяльності, позитивне спрямування на взаємодію зі співробітниками у процесі усиновлення; чітке усвідомлення сенсу і мети соціально-педагогічної роботи з родиною, яка бере участь у процесі усиновлення; соціальний працівник володіє технологіями підтримки, адаптації і соціалізації, умеє їх використовувати на практиці.

Середній (базовий) рівень характеризує: окремі й несистематизовані знання щодо змісту і сутності понять соціально-педагогічної роботи з усиновлювачем, факторів та ризиків, які на неї впливають, механізмів адаптації і соціалізації особистості, а також соціально-психологічних особливостей усиновлених дітей та особливостей розвитку їхньої ідентичності; простежується слабкий інтерес до професійної соціально-педагогічної діяльності, недостатня спрямованість на міжвідомчу взаємодію у процесі усиновлення, часткове усвідомлення сенсу і мети адаптації і соціалізації родини, яка бере участь у процесі усиновлення; вмє аналізувати і самостійно оцінювати інформацію, де висвітлюються неоднозначні, суперечливі проблеми та аналізувати стан адаптації чи соціалізації вихованців; соціальний працівник у цілому володіє технологіями підтримки, адаптації і соціалізації, проте використовує на практиці не постійно, час від часу.

Низький (репродуктивний) рівень властивий соціальним працівникам, які мають прогалини у знаннях щодо змісту і сутності понять соціально-педагогічної роботи з усиновлювачами, факторів та ризиків, які на нього впливають, механізмів адаптації і соціалізації особистості, а також соціально-психологічних особливостей усиновлених дітей та особливостей розвитку їхньої ідентичності; не спроможні аналізувати і самостійно оцінювати інформацію, де висвітлюються неоднозначні, суперечливі проблеми; відсутній інтерес до професійної соціально-педагогічної діяльності та спрямованість на взаємодію зі співробітниками та вихованцями у процесі соціально-педагогічної роботи з усиновлювачами. Соціальні працівники цього рівня не володіють технологіями підтримки, адаптації і соціалізації.

Констатувальним етапом експерименту було охоплено 167 соціальних працівників служб у справах сім'ї, дітей та молоді (із них 82 соціальних працівника ЕГ і 85 – КГ), 79 усиновлювачів та 55 усиновлених дітей. На різних етапах дослідження в експериментальній роботі брало участь 378 осіб (соціальні працівники, представники соціальних інституцій, дотичних до процесу усиновлення, усиновлювачі, усиновлені діти).

Базами для діагностики ефективності соціально-педагогічної роботи з усиновлювачами в контексті міжвідомчої взаємодії були: Київський міський центр соціальних служб у справах дітей Оболонської районної державної адміністрації, Міський центр дитини Служби у справах дітей та сім'ї виконавчого органу Київської міської ради (КМДА), Білогородська об'єднана територіальна громада, Святопетрівський старостинський округ, служба у справах дітей Святошинської районної державної адміністрації в м. Києві, Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна», Великописарівський районний центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, управління соціального захисту населення Великописарівської районної державної адміністрації, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Для визначення рівнів ефективності соціально-педагогічної роботи з усиновлювачами було дібрано комплекс діагностичних методів і методик, зокрема: анкета-опитувальник для оцінки потреби в соціально-педагогічній допомозі сім'ям у процесі усиновлення; стандартизоване інтерв'ю батьків, діти яких зазнали кривдженннн й знаходяться у стані постравматичного стресу; метод заповнення «соціальної історії клієнта» (Л. Коваль, І. Зверєва, С. Хлебїк); анкета спостереження для діагностики рівня психоемоційного контакту та взаємодії дітей-сирїт та дітей, позбавлених батьківського піклування, із соціальними працівниками; корекційні методи «Дзеркальне Я», «Дзеркальний автопортрет», «Яким мене бачать інші»; вивчення матеріалів особової справи, малюнкові методики («Будинок-дереволюдина», «Неїснуюча тварина»); опитувальник ЦОЕ, карта спостережень (Д. Скотт), корекційні методики (В. Мухїна, У. Фориндер та Л. Полфелдт; Дж. Алан, В. Оклендер), тренїнг модифїкації поведїнки (І. Фурманов), тренїнг визначення рівня рефлексїї (за О. Анісімовим), методика визначення рівня рефлексивностї (за В. Пономарьовою), методика діагностики рівня тривожностї дитини (опитувальник Спїлбергера) та їн.

У результатї проведення констатувального етапу дослідження виявилоснн переважання низького (репродуктивного) рівня ефективностї соціально-педагогічної роботи з усиновлювачами за всїма критерїями – його продемонстрували 51,46 % соціальних працівників; лише 27,5 % працівників соціально-педагогічної роботи досягли високого (продуктивного) рівня ефективностї соціально-педагогічної роботи з усиновлювачами; середній (базовий) рівень виявлено у 20,9 % соціальних працівників.

З'ясовано, що причинами переважання низького (репродуктивного) рівня сформованостї ефективностї соціально-педагогічної роботи з усиновлювачами є: наявностнн у соціальних працівників мотивації уникнення невдачі; низька самооцїнка; відсутностнн бажання самовдосконалюватиснн у професїйному планї; відсутностнн

бажання або можливостей для здійснення міжвідомчої взаємодії; відсутність достатніх організаторських умінь.

У другому розділі – **«Експериментальна перевірка соціально-педагогічних умов роботи з усиновлювачами в контексті міжвідомчої взаємодії»** – теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено соціально-педагогічні умови роботи з усиновлювачами в контексті міжвідомчої взаємодії; представлено основні результати дослідно-експериментальної роботи.

На основі аналізу наукової літератури з проблеми дослідження та результатів констатувального етапу експерименту визначено й теоретично обґрунтовано такі соціально-педагогічні умови роботи з усиновлювачами у контексті міжвідомчої взаємодії: 1) інформаційно-роз'яснювальна соціально-педагогічна робота з усиновлювачами в контексті міжвідомчої взаємодії; 2) міжвідомча взаємодія у соціально-педагогічній роботі з усиновлювачами; 3) актуалізація правової компетентності у соціально-педагогічній роботі з усиновлювачами в контексті міжвідомчої взаємодії.

У процесі формувального етапу експерименту відбувалася реалізація означених соціально-педагогічних умов. Завдяки застосуванню сукупності зреалізованих форм, методів і засобів досягався результат формувального етапу дослідження – покращення ефективності соціально-педагогічної роботи з усиновлювачами в процесі міжвідомчої взаємодії.

Реалізація першої соціально-педагогічної умови – *інформаційно-роз'яснювальна соціально-педагогічна робота з усиновлювачами в контексті міжвідомчої взаємодії* – відбувалася шляхом запровадження у соціально-педагогічну роботу з усиновлювачами інформаційних круглих столів («Деінституалізація: реалії та перспективи», «Соціально-педагогічний супровід процесу усиновлення в Україні: теорія і практика», «Соціально-правові аспекти процесу усиновлення в Україні»); циклу теле- та радіопередач («Щаслива родина – успішна Україна», «Здорова родина – здорова нація»); соціальних проєктів («Соціально-педагогічні пріоритети усиновлення», «Соціальний захист дітей-сиріт у процесі усиновлення»); організації консультативних центрів; відеолекцій тощо.

Упровадження зазначених заходів передбачало ряд завдань, зокрема: різнобічне обговорення проблем усиновленої дитини в ракурсі інформації спеціалістів різного профілю і спеціалізації з метою виділення ключових складових, які, в першу чергу, потребують професійної уваги (визначення стратегії, пріоритетів, механізмів практичної діяльності); усунення існуючих та попередження нових соціальних викликів; затвердження індивідуального маршруту соціально-педагогічного супроводу усиновлювачів з урахуванням рекомендацій усіх спеціалістів; затвердження схем та програм процесу усиновлення, ознайомлення і погодження їх з батьками-усиновителями; закріплення принципів толерантності, колегіальності, наступності та послідовності у соціально-педагогічному супроводі усиновленої дитини; здійснення постійного контролю обраної програми для навчання у відповідності з реальним рівнем розвитку усиновленої дитини; забезпечення особливого сімейного середовища; розгляд конфліктних аспектів (у тому числі потенційних); включення батьків до діяльності служби соціально-

педагогічної роботи; підвищення компетентності спеціалістів у суміжних з основною професійною діяльністю напрямках.

Соціальний проєкт «Соціально-педагогічні пріоритети усиновлення» був спрямований на актуалізацію важливих питань процесу усиновлення в умовах сучасних суспільних трансформацій. Мета проєкту полягає в ознайомленні усиновлювачів із сучасними нормативно-правовими документами щодо процесу усиновлення та особливостями міжвідомчої взаємодії у процесі усиновлення. Основними формами під час впровадження проєкту виступили: тренінги, акції, соціально-педагогічні фестивалі, відеолекторії, ділові ігри тощо. Серед найбільш ефективних методів доцільно виокремити наступні: структуровану бесіду, мозковий штурм, включене спостереження, тестування. Результатом означеного соціального проєкту є підвищення ефективності соціально-педагогічної роботи з усиновлювачами в контексті міжвідомчої взаємодії.

Означені заходи у межах системи соціально-педагогічної роботи з усиновлювачами дозволили більш якісно і ефективно вирішувати проблеми соціально-педагогічного супроводу сімей з усиновленою дитиною/дітьми.

Для реалізації другої соціально-педагогічної умови - *міжвідомча взаємодія у соціально-педагогічній роботі з усиновлювачами* – було розроблено і запроваджено у соціально-педагогічну практику з усиновлювачами в контексті міжвідомчої взаємодії: авторський курс «Міжвідомча взаємодія у соціально-педагогічній роботі з усиновлювачами»; ряд тренінгових програм («Від навчання - до успішної самореалізації», «Ціннісні орієнтації усиновлювачів», «Самоактуалізація та саморегуляція усиновлювачів»); модульні проєкти для курсів підвищення кваліфікації соціальних працівників («Професійні компетентності соціальних працівників у процесі усиновлення», «ІТ – технології у професійній діяльності соціальних працівників»); рольові та ділові ігри («Метод кейсів у процесі усиновлення», «Метод рівний – рівному»); соціальні проєкти («Культура життєвого самовизначення усиновлювачів», «Інтеграція як необхідна умова усиновлення дітей-сиріт»); соціальні акції («Соціальна відповідальність усиновлювачів», «Взаємодія соціальних інституцій у процесі усиновлення») та ін.

У процесі реалізації цієї умови вирішувалися наступні завдання: визначення соціальних інституцій, дотичних до соціально-педагогічної роботи з усиновлювачами в контексті міжвідомчої взаємодії; налагодження консультативної роботи щодо міжвідомчої взаємодії у соціально-педагогічній роботі з усиновлювачами; створення єдиної інформаційної мережі в контексті міжвідомчої взаємодії у соціально-педагогічній роботі з усиновлювачами; організація роботи міждисциплінарних команд у соціально-педагогічній роботі з усиновлювачами в контексті міжвідомчої взаємодії; моніторинг якості міжвідомчої взаємодії; організація та проведення постійно діючих семінарів, практикумів, тренінгів для всіх учасників та зацікавлених осіб у процесі соціально-педагогічної роботи з усиновлювачами в контексті міжвідомчої взаємодії; теоретико-організаційне та змістове обґрунтування інноваційних спеціалізацій щодо міжвідомчої взаємодії у соціально-педагогічній роботі з усиновлювачами.

Третя соціально-педагогічна умова – *актуалізація правової компетентності у соціально-педагогічній роботі з усиновлювачами в контексті міжвідомчої взаємодії* – передбачала проведення тренінгів з правової компетентності для соціальних працівників і усиновлювачів у межах соціально-педагогічної роботи з усиновлювачами в контексті міжвідомчої взаємодії («Правова компетентність у процесі усиновлення дітей-сиріт: від теорії до практики», «Інновації у розвитку правової компетентності усиновлювачів»); відеопроєкти («Права та обов'язки усиновлювачів: соціально-педагогічні аспекти», «Від Конвенції ООН «Про права дитини» – до сучасних реалій»); соціальних проєктів та акцій («Соціально-педагогічне забезпечення прав дітей: сучасні виклики», «Соціально-правовий захист дитини: реалії сьогодення»), а також ознайомлення з інформаційно-роз'яснювальними друкованими матеріалами; роботу юридичних консультаційних центрів та ін.

Під час впровадження запропонованих заходів реалізовувались наступні завдання: організація та запровадження у соціально-педагогічну практику з усиновлювачами в контексті міжвідомчої взаємодії консультаційних пунктів, центрів, сайтів щодо змісту, структури та актуалізації правової компетентності соціальних працівників у соціально-педагогічній роботі з усиновлювачами; створення і організація роботи інформаційного сайту (платформи) щодо основних складників правової компетентності всіх учасників та зацікавлених осіб у соціально-педагогічній роботі з усиновлювачами в контексті міжвідомчої взаємодії; організація постійно діючих науково-практичних конференцій, семінарів, практикумів, майстер-класів щодо актуальних питань правової компетентності у соціально-педагогічній роботі з усиновлювачами в контексті міжвідомчої взаємодії.

Ефективними *формами* у контексті реалізації третьої соціально-педагогічної умови виявилися: індивідуальні (робота фахівця з окремою людиною, випадком), групові (робота з групою, сім'єю), масові (спрямовані на залучення значної кількості людей) форми роботи. До найефективніших *методів* доцільно віднести: збір інформації щодо проблем усиновлення, спостереження, методи опитування (інтерв'ю, анкетування, фокус-група), експертна оцінка.

Отже, розроблені та впроваджені в практику соціально-педагогічні умови роботи з усиновлювачами в контексті міжвідомчої взаємодії були спрямовані на: актуалізацію сучасної соціально-педагогічної роботи з усиновлювачами завдяки задіюванню міжвідомчої взаємодії у процесі соціально-педагогічної роботи з усиновлювачами та їхніми сім'ями; акцентування на правовій компетентності у соціально-педагогічній роботі з усиновлювачами; підбір і реалізацію найбільш ефективних форм і методів соціально-педагогічної роботи з усиновлювачами в контексті міжвідомчої взаємодії.

Після завершення формувального етапу експерименту було проведено контрольний зріз. Його результати засвідчили, що в ЕГ позитивна динаміка простежується за всіма критеріями («знання про зміст соціально-педагогічної роботи з усиновлювачами»; «бажання здійснювати соціально-педагогічну роботу з усиновлювачами»; «уміння здійснювати соціально-педагогічну роботу з усиновлювачами»). Зокрема, констатовано, що значно зросла (на 34,9 %) кількість

соціальних працівників експериментальної групи, які засвідчили високий (продуктивний) рівень; динаміка середнього (базового) рівня ЕГ також більшилась (+8,5%); натомість знизилась кількість соціальних працівників ЕГ з низьким (репродуктивним) рівнем ефективності соціально-педагогічної роботи в контексті міжвідомчої взаємодії (на 42,7%). У соціальних працівників КГ динаміка також простежується, проте не така суттєва (табл.).

Таблиця

Динаміка рівнів ефективності соціально-педагогічної роботи в контексті міжвідомчої взаємодії (у %)

Рівні		Високий (продуктивний)		Середній (базовий)		Низький (репродуктивний)	
		ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
За критерієм «знання про зміст соціально-педагогічної роботи з усиновлювачами»	До експерименту	36,7	36,5	15,8	15,9	47,5	47,6
	Після експерименту	60,6	38,1	23,7	16,1	15,7	45,8
	Динаміка	+23,9	+1,6	+7,9	+0,2	-31,8	-1,8
За критерієм «бажання здійснювати соціально-педагогічну роботу з усиновлювачами»	До експерименту	27,8	27,0	18,7	18,7	53,5	53,0
	Після експерименту	68,6	28,5	26,9	20,1	4,5	51,4
	Динаміка	+40,8	+1,5	+8,2	+1,4	-49,0	-2,6
За критерієм «уміння здійснювати соціально-педагогічну роботу з усиновлювачами»	До експерименту	18,2	18,4	28,4	27,9	53,4	53,7
	Після експерименту	40,8	21,3	43,24	29,4	4,2	49,3
	Динаміка	+22,6	+2,9	+25,2	+1,5	-49,2	-4,4

Статистичний аналіз одержаних результатів математичної обробки даних за χ^2 -критерієм (з поправкою на неперервність Йетса), точним тестом Фішера підтвердив не випадковість у розбіжності результатів оцінювання ефективності

роботи соціальних працівників ЕГ та КГ з усиновлювачами, що свідчить про ефективність теоретично обґрунтованих, розроблених і зrealізованих соціально-педагогічних умов у роботі з усиновлювачами в контексті міжвідомчої взаємодії.

ВИСНОВКИ

У дисертації запропоновано нове вирішення проблеми теоретичного узагальнення і практичного обґрунтування змісту соціально-педагогічної роботи з усиновлювачами в контексті міжвідомчої взаємодії. Результати проведеного дослідження засвідчили ефективність досягнення мети, вирішення поставлених завдань і є підставою для наступних висновків:

1. Шляхом аналізу наукових джерел проаналізовано й уточнено сутність понять: «соціально-педагогічна робота з усиновлювачами», «усиновлення», «міжвідомча взаємодія».

«Соціально-педагогічну роботу з усиновлювачами» розглядаємо як різновид соціально-педагогічної діяльності, що здійснюється фахівцями соціальної роботи на засадах партнерства з усиновлювачами та організація їх взаємодії з соціальними інституціями, громадськістю з метою створення умов для ефективної соціалізації усиновлених дітей та надання різного роду захисту, допомоги і підтримки сім'ям, які усиновили дитину. Сутність поняття «усиновлення» уточнюємо як пріоритетну форму опіки, допомоги та патронажу усиновленим дітям з метою подолання життєвих труднощів, збереження, підвищення їх соціального статусу.

Поняття «міжвідомча взаємодія» трактується нами як взаємоузгоджена і взаємовідповідальна діяльність представників органів місцевого самоврядування, державної влади, підприємств, установ, інших інституцій, що передбачає створення умов ефективної соціальної адаптації та подальшої соціалізації усиновлених дітей та надання різного роду захисту, допомоги і підтримки сім'ям, які усиновили дитину.

Визначено структуру соціально-педагогічної роботи з усиновлювачами в контексті міжвідомчої взаємодії, що представлена взаємопов'язаними компонентами: *когнітивним, емоційно-ціннісним, поведінковим*.

2. Визначено *особливості* соціально-педагогічної роботи з усиновлювачами в контексті міжвідомчої взаємодії, а саме: врахування наявності мотивації до усиновлення, соціального статусу усиновлювачів, цінностей сім'ї, яка усиновила дитину; міждисциплінарний характер соціально-педагогічної роботи з усиновлювачами; акцент на дотримання усиновлювачами нормативно-правових засад усиновлення. З'ясовано, що соціально-педагогічна робота з сім'ями, де є усиновлені діти, являє собою складну систему соціально-психологічних заходів, що спрямована на підвищення соціальної активності, розвиток самостійності, закріплення соціальної позиції особистості, формування системи цінностей та сприяння адаптації дитини. Діяльність соціального працівника з організації супроводу усиновлених дітей має здійснюватися в межах соціально-педагогічного підходу. Акцент слід робити на пріоритет інтересів і потреб усиновленої дитини, безперервність супроводу.

3. Визначено критерії, показники та схарактеризовано рівні ефективності соціально-педагогічної роботи з усиновлювачами, а саме: *«знання про зміст соціально-педагогічної роботи з усиновлювачами»* (обізнаність зі змістом і сутністю процесу усиновлення, факторами та ризиками, які впливають на соціально-педагогічну роботу з усиновлювачами і усиновленою дитиною; обізнаність з соціально-психологічними особливостями дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, та особливостями розвитку їхнього психологічного, емоційного, розумового і фізичного розвитку; знання механізмів адаптації і соціалізації особистості та їх специфіки щодо виховання дітей-сиріт у сім'ї; здатність розпізнавати проблеми, аналізувати стан адаптації і соціалізації вихованців у родині); *«бажання здійснювати соціально-педагогічну роботу з усиновлювачами»* (інтерес до професійної соціально-педагогічної діяльності у процесі усиновлення; спрямованість на міжвідомчу взаємодію у соціально-педагогічній роботі з усиновлювачами, підтримку усиновлених дітей у процесі їх соціалізації та адаптації до нових умов життя); *«уміння здійснювати соціально-педагогічну роботу з усиновлювачами»* (наявність умінь володіння технологіями підтримки адаптації і соціалізації родини з усиновленими дітьми; уміння здійснювати діагностичну, корекційну, профілактичну і консультативну роботу з усиновлювачами та усиновленими дітьми).

На підставі визначених критеріїв і показників схарактеризовано *рівні* ефективності соціально-педагогічної роботи з усиновлювачами в контексті міжвідомчої взаємодії: високий (продуктивний), середній (базовий), низький (репродуктивний).

Аналіз результатів констатувального етапу експерименту засвідчив перевагу низького (репродуктивного) рівня ефективності соціально-педагогічної роботи з усиновлювачами за всіма критеріями – 51,46 % соціальних працівників; високий (продуктивний) рівень виявлено лише у 27,5 % працівників соціально-педагогічної роботи; середній (базовий) рівень – у 20,9 % соціальних працівників.

4. Теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено соціально-педагогічні умови роботи з усиновлювачами в контексті міжвідомчої взаємодії: 1) інформаційно-роз'яснювальна соціально-педагогічна робота з усиновлювачами в контексті міжвідомчої взаємодії; 2) міжвідомча взаємодія у соціально-педагогічній роботі з усиновлювачами; 3) актуалізація правової компетентності у соціально-педагогічній роботі з усиновлювачами в контексті міжвідомчої взаємодії.

Реалізація першої соціально-педагогічної умови відбувалася шляхом запровадження у соціально-педагогічну роботу з усиновлювачами інформаційних круглих столів (*«Деінституалізація: реалії та перспективи»*, *«Соціально-педагогічний супровід процесу усиновлення в Україні: теорія і практика»*, *«Соціально-правові аспекти процесу усиновлення в Україні»*); циклу теле- та радіопередач (*«Щаслива родина – успішна Україна»*, *«Здорова родина – здорова нація»*); соціальних проєктів (*«Соціально-педагогічні пріоритети усиновлення»*, *«Соціальний захист дітей-сиріт у процесі усиновлення»*); організації консультативних центрів; відеолекцій та ін.

Для реалізації другої соціально-педагогічної умови було розроблено і запроваджено у соціально-педагогічну практику з усиновлювачами в контексті міжвідомчої взаємодії: авторський курс «Міжвідомча взаємодія у соціально-педагогічній роботі з усиновлювачами»; ряд тренінгових програм («Від навчання - до успішної самореалізації», «Ціннісні орієнтації усиновлювачів», «Самоактуалізація та саморегуляція усиновлювачів»); модульні проекти для курсів підвищення кваліфікації соціальних працівників («Професійні компетентності соціальних працівників у процесі усиновлення», «ІТ – технології у професійній діяльності соціальних працівників»); рольові та ділові ігри («Метод кейсів у процесі усиновлення», «Метод рівний – рівному»); соціальні проекти («Культура життєвого самовизначення усиновлювачів», «Інтеграція як необхідна умова усиновлення дітей-сиріт»); соціальні акції («Соціальна відповідальність усиновлювачів», «Взаємодія соціальних інституцій у процесі усиновлення») та ін.

Третя соціально-педагогічна умова передбачала проведення тренінгів з правової компетентності для соціальних працівників і усиновлювачів у межах соціально-педагогічної роботи з усиновлювачами в контексті міжвідомчої взаємодії («Правова компетентність у процесі усиновлення дітей-сиріт: від теорії до практики», «Інновації у розвитку правової компетентності усиновлювачів»); відеопроекти («Права та обов'язки усиновлювачів: соціально-педагогічні аспекти», «Від Конвенції ООН «Про права дитини» – до сучасних реалій»); соціальних проектів та акцій («Соціально-педагогічне забезпечення прав дітей: сучасні виклики», «Соціально-правовий захист дитини: реалії сьогодення»), а також ознайомлення з інформаційно-роз'яснювальними друкованими матеріалами; роботу юридичних консультаційних центрів та ін.

Результати контрольних зрізів засвідчили ефективність теоретично обгрунтованих, розроблених і зреалізованих соціально-педагогічних умов у роботі з усиновлювачами в контексті міжвідомчої взаємодії. Констатовано, що значно зросла кількість соціальних працівників експериментальної групи, які засвідчили високий (продуктивний) рівень – на 34,9 %; динаміка середнього (базового) рівня ЕГ також збільшилась (+8,5%); натомість знизилась кількість соціальних працівників ЕГ з низьким (репродуктивним) рівнем ефективності соціально-педагогічної роботи в контексті міжвідомчої взаємодії (на 42,7%).

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми. Подальшого наукового вивчення потребують питання вдосконалення механізмів усиновлення; змісту, форм та методів соціально-педагогічної роботи з усиновлювачами.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Слабковська, А. І. (2011). Інститут прийомної сім'ї як форма опіки над дітьми-сиротами та його педагогічний супровід: український досвід. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. Спецвипуск*, 288–298.

2. Слабковська, А. І. (2012). Періодизація входження дитини в прийомну родину(на прикладі усиновлення дітей іноземцями). *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*, 14, 217–226.

3. Слабковська, А. І. (2012). Соціально-педагогічна діагностика потенційних усиновителів – основа безпомилкового здійснення усиновлення. *Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика*, 7, 204-211.

4. Слабковська, А. І. (2014). Нормативно-правове забезпечення процесу усиновлення українських дітей-сиріт іноземцями. *Наукові записки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова: Серія «Педагогічні та історичні науки»*,(СХХІІ (122)), 185–193.

5. Слабковська, А.І., &Чернуха, Н.М. (2020). Соціальна відповідальність як сучасна необхідність для батьків-усиновителів. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Серія «Психологія, педагогіка»*, 34 (2), 99 – 105.

6. Слабковська, А.І. (2020). Соціальний працівник як ланка зв'язку між державними установами і дитиною-сиротою. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*, 6 (99), 164–173.

Статті у зарубіжних наукових виданнях

7. Slabkovska, A.I. (2020). Problems in the system of pedagogical support during adopting and ways of their facilitation. *Scientific Journal Virtus, Canada*, 45, 125–128.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

8. Слабковська, А. І. (2011). Інститут прийомної сім'ї як форма опіки над дітьми-сиротами та його педагогічний супровід: український досвід. *Проблеми особистості в сучасній науці: результати та перспективи досліджень: збірник тез XIII Міжнародної наукової конференції молодих науковців*. Київ, 14-15квітня 2011 р. (с.288–298).

9. Слабковська, А. І. (2012а). Підготовка потенційних батьків до усиновлення дитини-сироти. *Досягнення соціально-гуманітарних наук в сучасній Україні. Матеріали Другої всеукраїнської наукової конференції*. Дніпропетровськ, 28 квітня 2012 р. Ч.І. (с.40–42).

10. Слабковська, А. І. (2012в). Професійні якості соціального педагога. *Проблеми особистості в сучасній науці: результати та перспективи дослідження: збірник тез XIV Міжнародної конференції молодих науковців* . Київ, 19 квітня 2012 р. (с.103–107).

11. Слабковська, А. І. (2013а). Механізм усиновлення дитини-сироти в Україні. *Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції «Сучасні проблеми» гуманітаристики: світоглядні пошуки, комунікативні та педагогічні стратегії*. Рівне, 5 грудня 2013 р. (с. 310–312).

12. Слабковська, А. І. (2013в). Педагогічний супровід усиновленої дитини в прийомній родині. *Проблеми особистості в сучасній науці: результати та перспективи досліджень. Тези XV Міжнародної конференції молодих науковців*. Київ, 18 – 19 квітня 2013 р. (с. 61–68).

13. Слабковська, А. І. (2013с). Соціально-педагогічний супровід прийомних іноземних сімей в Україні. *Тези. Матеріали Третьої всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук»*. Дніпропетровськ, 20 грудня 2013 р. Ч. II. (с.54-56).

14. Слабковська, А. І. (2020а). Соціальне становлення особистості в умовах суспільних трансформацій: наукові підходи та сучасні практики. *Всеукраїнська науково-практична онлайн-конференція «Соціальне становлення особистості в умовах суспільних трансформацій: наукові підходи та сучасні практики»*, м. Київ, 19 листопада 2020 р. (<https://kubg.edu.ua>).

15. Слабковська, А. І. (2020в). Професійна діяльність сучасного педагога в умовах парадигмальних змін. *Всеукраїнська науково-практична онлайн-конференція «Професійна діяльність сучасного педагога в умовах парадигмальних змін»*. Київ, 25 листопада 2020 р. (<https://uied.org.ua/>).

АНОТАЦІЇ

Слабковська А. І. Зміст соціально-педагогічної роботи з усиновлювачами в контексті міжвідомчої взаємодії.— Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.05 – соціальна педагогіка. – Інститут проблем виховання Національної академії педагогічних наук України. – Київ, 2021.

У дисертації досліджено проблему проблеми теоретичного узагальнення і практичного обґрунтування змісту соціально-педагогічної роботи з усиновлювачами в контексті міжвідомчої взаємодії. Проаналізовано й уточнено сутність понять: «соціально-педагогічна робота з усиновлювачами», «усиновлення», «міжвідомча взаємодія».

Розроблено критерії («знання про зміст соціально-педагогічної роботи з усиновлювачами», «бажання здійснювати соціально-педагогічну роботу з усиновлювачами», «уміння здійснювати соціально-педагогічну роботу з усиновлювачами») з відповідними показниками, схарактеризовано рівні ефективності соціально-педагогічної роботи з усиновлювачами в контексті міжвідомчої взаємодії: високий (продуктивний), середній (базовий), низький (репродуктивний).

Теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено ефективність соціально-педагогічних умов роботи з усиновлювачами в контексті міжвідомчої

взаємодії: інформаційно-роз'яснювальна соціально-педагогічна робота з усиновлювачами в контексті міжвідомчої взаємодії; міжвідомча взаємодія у соціально-педагогічній роботі з усиновлювачами; актуалізація правової компетентності у соціально-педагогічній роботі з усиновлювачами в контексті міжвідомчої взаємодії.

Ключові слова: сім'я з усиновленою дитиною/дітьми, соціально-педагогічна робота, соціальні працівники, усиновлювачі, міжвідомча взаємодія.

Слабковська А. И. Содержание социально-педагогической работы с усыновителями в контексте межведомственного взаимодействия.- Квалификационный научный труд на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.05 – социальная педагогика. – Институт проблем воспитания Академии педагогических наук Украины. – Киев, 2021.

В диссертации исследована проблема теоретического обобщения и практического обоснования содержания социально-педагогической работы с усыновителями в контексте межведомственного взаимодействия. Проанализированы и уточнены сущность понятий: «социально-педагогическая работа с усыновителями», «усыновление», «межведомственное взаимодействие».

Разработаны критерии («знание о содержании социально-педагогической работы с усыновителями», «желание осуществлять социально-педагогическую работу с усыновителями», «умение осуществлять социально-педагогическую работу с усыновителями») с соответствующими показателями, охарактеризованы уровни эффективности социально-педагогической работы с усыновителями в контексте межведомственного взаимодействия: высокий (продуктивный), средний (базовый), низкий (репродуктивный).

Теоретически обоснована и экспериментально проверена эффективность социально-педагогических условий работы с усыновителями в контексте межведомственного взаимодействия: информационно-разъяснительная социально-педагогическая работа с усыновителями в контексте межведомственного взаимодействия; межведомственное взаимодействие в социально-педагогической работе с усыновителями; актуализация правовой компетентности в социально-педагогической работе с усыновителями в контексте межведомственного взаимодействия.

Ключевые слова: семья с усыновленным ребенком/детьми, социально-педагогическая работа, социальные работники, усыновители, межведомственное взаимодействие.

Slabkovska, A. I. The content of socio-pedagogical work with adoptive parents in the context of interdepartmental interaction.– Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation for the degree of candidate of pedagogical sciences in the speciality 13.00.05 – social pedagogy. – Institute of Education Problems of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. – Kyiv, 2021.

The dissertation explores the problem of theoretical generalization and practical substantiation of the content of social and pedagogical work with adoptive parents in the context of interdepartmental interaction. The essence of the concepts has been analyzed and refined: «socio-pedagogical work with adoptive parents», «adoption», «interdepartmental interaction».

«*Socio-pedagogical work with adoptive parents*» is considered as a kind of socio-pedagogical activity carried out by social work specialists on the basis of partnership with adoptive parents and organization of their interaction with social institutions, the public in order to create conditions for effective socialization of adopted children, assistance and support to families who have adopted a child. The essence of the concept of «*adoption*» is specified as a priority form of care, assistance and patronage of adopted children in order to overcome life's difficulties, preserve and improve their social status.

The concept of «*interdepartmental interaction*» is interpreted by us as a mutually agreed and mutually responsible activity of representatives of local governments, state authorities, enterprises and other institutions, which provides conditions for effective social adaptation and further socialization of adopted children and providing various protection, assistance and support to families that have adopted a child.

The structure of socio-pedagogical work with adoptive parents in the context of interdepartmental interaction is determined, which is represented by interrelated components: *cognitive, emotional-value, behavioral*.

Criteria («knowledge of the content of socio-pedagogical work with adopters», «desire to carry out socio-pedagogical work with adoptive parents», «ability to carry out socio-pedagogical work with adopters») with relevant indicators have been developed, the levels of efficiency of socio-pedagogical work with adopters in the context of interdepartmental interaction are characterized: high (productive), medium (basic), low (reproductive).

The effectiveness of socio-pedagogical conditions of work with adopters in the context of interdepartmental interaction is theoretically substantiated and experimentally checked: informational and explanatory socio-pedagogical work with adopters in the context of interdepartmental interaction; interdepartmental interaction in social and pedagogical work with adopters; actualization of legal competence in socio-pedagogical work with adoptive parents in the context of interdepartmental interaction.

The implementation of the first socio-pedagogical condition took place through the introduction of socio-pedagogical work with adopters the information round tables, series of TV and radio programs, social projects («Socio-pedagogical priorities of adoption», «Social protection of orphans in the adoption process»); organization of counseling centers; video lectures, etc.

To implement the second socio-pedagogical condition, the following was developed and introduced into socio-pedagogical practice with adoptive parents in the context of interdepartmental interaction: author's course «Interdepartmental interaction in socio-pedagogical work with adoptive parents»; a number of training programs, modular projects for advanced training courses for social workers, role and business games, social events, etc.

The third socio-pedagogical condition provided for training in legal competence for social workers and adopters within the socio-pedagogical work with adopters in the context of interagency cooperation, social projects and actions, as well as acquaintance with informational and explanatory printed materials; work of legal consulting centers, etc.

Key words: family with an adopted child/children, socio-pedagogical work, social workers, adopters, interdepartmental interaction.